

Katholiek onderwijs in een pluriforme samenleving

Brief over waarden voor het katholiek onderwijs in Nederland

Elk jaar is het weer spannend hoeveel leerlingen zich zullen aanmelden. Als school presenteer je je aan de buitenwereld, op de website, tijdens ouderavonden en open dagen. Het biedt kansen om de eigenheid en de sterke kanten van je school naar voren te brengen en te laten zien: dit zijn wij en hier staan wij voor. In wezen geef je een blauwdruk van de identiteit van je school, in de brede zin van het woord.

Alle leerlingen welkom

Bij een katholieke school is er de vraag: wat maakt je school katholiek? Het is een legitieme vraag waarop het antwoord minder eenduidig is dan in het verleden misschien het geval was. Katholieke scholen zijn pluriform. Veel leerlingen en docenten op katholieke scholen hebben een andere levensvisie dan de katholieke. Deze diversiteit en veelzijdigheid van de schoolpopulatie wordt vaak als waardevol ervaren, maar het kan ook tot spanningen leiden.

Meer dan een halve eeuw geleden, toen Nederland een verzuild land was, was een katholieke school een school van, voor en door

katholieken. Leerlingen en docenten deelden hetzelfde geloof en hadden vaak dezelfde gebruiken. Dat paste in een samenleving waarin godsdienstige en levensbeschouwelijke stromingen ieder hun eigen maatschappelijke organisaties hadden. Nu is de situatie heel anders. De verzuiling is verdwenen. In de Nederlandse samenleving leek het logisch, dat toen het aantal praktiserende katholieken op school daalde, de katholieke identiteit zwakker werd. Katholieke scholen ontwikkelden zich van exclusief katholiek naar open katholiek en pluriform.

In de huidige samenleving zijn scholen bij uitstek de plaats waar jongeren van verschillende culturele en sociale achtergronden samenkomen. Dit brengt nieuwe vragen met zich mee. De toenemende polarisatie in de samenleving komt tot uiting op school en veel scholen vragen zich af hoe ze daarmee goed om kunnen gaan.

Als we kijken naar het katholiek onderwijs wereldwijd, dan zien we dat sterke identiteit heel goed kan samengaan met openheid voor mensen met andere levensvisies. ►

“

Alleen maar openstaan voor anderen en de eigen schat opgeven, is geen oplossing. Net zoals er geen dialoog met de ander is zonder persoonlijke identiteit, zo bestaat er geen openheid tussen volkeren als die niet uitgaat van de liefde voor het land, het volk, de eigen culturele eigenschappen. Ik ontmoet de ander niet, wanneer ik geen ondergrond heb waarin ik stevig ben geworteld, omdat ik op die basis het geschenk van de ander kan ontvangen en hem iets authentieks kan aanbieden. Het is alleen mogelijk om mensen die anders zijn, te verwelkomen en hun unieke inbreng te erkennen, als ik geworteld ben in mijn volk en zijn cultuur.”

- Paus Franciscus, *Fratelli tutti*, §143

“

De waarden die de katholieke school vertegenwoordigt en de levensbeschouwing die daarachter zit, zijn de brug om in gesprek te komen met anderen. De vraag of een katholieke school de eigen identiteit maar moet opgeven, omdat er zoveel niet-katholieke leerlingen op school zitten en er door de leerlingen en de ouders zo weinig naar die identiteit wordt gevraagd, zou ik zeker met een krachtig "nee" willen beantwoorden. De eigen identiteit is juist de onontbeerlijke voorwaarde voor een vruchtbare dialoog, op voorwaarde natuurlijk dat die eigen identiteit niet als dwingend maar als open wordt opgevat. De eigen identiteit is de basis waarop een vruchtbare dialoog kan worden gevoerd.

- Mgr. Jan Hendriks, *Identiteit van katholiek onderwijs in onze tijd*

► Wereldwijd is één van de uitgangspunten van katholiek onderwijs dat het open staat voor alle kinderen, ongeacht hun levensbeschouwing. Katholiek onderwijs is een dienst aan de samenleving. Veel katholieke scholen hebben mensen opgeleid die nooit katholiek zijn geworden, maar die hun leven lang waardering hebben gehouden voor de katholieke cultuur en waarden die hen hebben gevormd. Katholieke scholen hebben hen in staat gesteld om hun eigen opvattingen in dialoog te brengen met andere visies en respect voor andere opvattingen te ontwikkelen.

Gespreksvragen

- ▶ Wat maakt volgens jou een school katholiek?
- ▶ Hoe verwoord je dat in bijvoorbeeld het gesprek met ouders?
- ▶ Wat kan de waarde van katholiek onderwijs voor niet-katholieke kinderen zijn?
- ▶ Hoe spreek je op een open manier over verschillen in culturele en godsdienstige identiteit?
- ▶ Wat doe je om de katholieke identiteit zichtbaar te maken in het leven van de school?

Pluriformiteit, fragmentarisering en het zoeken naar verbinding

De Nederlandse samenleving is pluriformer geworden en we ervaren de effecten van globalisering en individualisering. Dit heeft positieve vruchten gebracht. Er is meer ruimte gekomen voor zelfontplooiing. In de gezinnen hebben kinderen meer eigen ruimte gekregen. Maar er zijn niet alleen positieve vruchten. Ook het sociaal isolement is toegenomen. Het kennen van meer culturen verrijkt een mens, maar er zijn ook zorgen om de toenemende fragmentarisering van de samenleving: hoe kunnen we bij alle verschillen in opvattingen en

talen elkaar voldoende begrijpen en goed samen leven? In het onderwijs zijn maatschappelijke ontwikkelingen direct voelbaar. In de klas worden leerkrachten en docenten geconfronteerd met de vraag hoe ze er aan kunnen bijdragen dat kinderen uit verschillende culturen begrip hebben voor elkaar en vreedzaam met elkaar omgaan, opdat ze samen goed kunnen leren.

Het zoeken naar verbinding wordt niet alleen ingegeven door de maatschappelijke ontwikkelingen; het hoort ook bij de katholieke school, omdat het past in het katholieke mensbeeld, waarin zorg voor elkaar, gerechtigheid en ontplooiing belangrijke waarden zijn. Op de katholieke school mag iedere leerling, met zijn of haar kwaliteiten en gebreken, zich geaccepteerd weten. Het zoeken naar verbinding past bij de katholieke identiteit, omdat het katholieke geloof draait om goede relaties tussen mensen onderling en tussen God en de mensen.

De Bijbel vertelt meer dan eens over een “verbond”, dat God met mensen sloot, zoals het verbond met Noach na de zondvloed, en later met Abraham en daarna met het hele volk Israël, toen God het volk bevrijd had uit de slavernij. De verbondsrelatie tussen God en zijn volk is niet alleen vormend voor het volk, maar uiteindelijk ook tot zegen van heel de wereld. Verbonden zijn - anders gezegd: liefde beleven - is een kernwoord van het christelijke geloof. Liefde is niet alleen van belang voor huwelijken en vriendschappen; het is de welwillende ▶

[1] Zie bijvoorbeeld de beleidsteksten van de Congregatie voor het Katholiek Onderwijs uit 2013 “Educating to Intercultural Dialogue in Catholic Schools” en uit 2017 “Educating to fraternal humanism. Building a ‘civilization of love’”. Het begrip “beschaving van liefde” werd ontwikkeld door paus Johannes Paulus II.

▶ basishouding waarmee je iedere medemens tegemoet mag treden en waardoor die mens tot zijn of haar recht komt. Paus Johannes Paulus II noemde het bevorderen van verbinding in de samenleving werken aan een “beschaving van liefde”, Volgens het Vaticaan is dat een belangrijke taak van katholieke scholen [1].

Gespreksvragen

- ▶ Hoe ervaar je de aandacht die er in onze samenleving is voor individueel welzijn? Ervaar je die vooral als iets goeds of meer als een ontwikkeling die ook keerzijden heeft?
- ▶ Hoe ervaar je de band tussen de leerlingen onderling en tussen de leerlingen en het personeel van de school?
- ▶ Hoe bevorder je op school de aandacht voor elkaar?

Geen relativisme of assimilatie, maar geduldig vragen en luisteren

Twee vaak voorkomende reacties op de pluriforme samenleving zijn relativisme en de eis van aanpassing. Je accepteert dat de cultuur van de ander bestaat, maar je verdiept je er niet in en je kan die dus ook niet echt waarderen. Zolang het samenleven van verschillende culturen of godsdiensten gemakkelijk loopt, is dat misschien een optie. Maar als de verhoudingen moeilijker worden, is het des te meer nodig elkaars cultuur beter te gaan begrijpen.

Eisen dat migranten en minderheden zich moeten aanpassen aan de meerderheid biedt geen echte oplossing voor maatschappelijke vragen die voortkomen uit de cultuurverschillen. Als migranten in een nieuw land komen wonen, is een zekere mate van assimilatie onvermijdelijk, maar het is een illusie dat iemand zijn of haar eigen identiteit en culturele wortels zal opgeven. Je kunt je ▶

De behoefte om de eigen cultuur te aanvaarden als een element dat structuur biedt aan de eigen persoonlijkheid, met name in de beginstadia van het leven, is een universeel gegeven waarvan het belang nauwelijks te hoog kan worden ingeschat. Als een mens niet stevig in een bepaalde 'bodem' is geworteld, loopt hij het risico om op een nog kwetsbare leeftijd blootgesteld te worden aan een overmaat aan conflicterende prikkels die schade zouden kunnen doen aan een rustige en evenwichtige ontwikkeling.”

- Paus Johannes Paulus II, Boodschap voor Wereldvrede zondag 2001

► eigen cultuur niet zomaar aan anderen opleggen, want het zich eigen maken van een cultuur is een langdurig en complex leerproces. Daarom leidt de eis van assimilatie al snel tot discriminatie en onderdrukking, met alle gevolgen van dien.

Een levensbeschouwelijke dialoog kan nooit neutraal zijn. Ieder vertrekt vanuit zijn of haar impliciete en expliciete overtuigingen. De katholieke school kan bijdragen aan deze dialoog door het katholiek geloof en de katholieke waarden te presenteren als de levensbeschouwelijke optie van de school. De katholieke identiteit wordt dan gezien als een waardevol concept dat ook betekenis heeft voor wie zelf niet het katholieke geloof aanhangt.

Gespreksvragen

- ▶ Hoe verhoudt zich wat je als professional op school doet tot je persoonlijke normen en waarden?
- ▶ Hoe reageer je als een leerling in de klas een extreme uitspraak doet?

Zoeken naar zin

Opgroeien in de moderne samenleving kan verwarrend zijn. De signalen die kinderen en jongeren krijgen zijn vaak tegenstrijdig. Zo kan de (vaak onuitgesproken) idee van maakbaarheid hun verwachtingen kleuren. Als er zich dan onverwachte dingen voordoen, die je niet in de hand hebt en waartoe je je moet verhouden, dan roept dat vragen op. Het uitbreken van de Covid-pandemie, de impact daarvan op de samenleving en op henzelf, de urgentie van duurzaamheid, de armoedeproblematiek die op elke school aanwezig is: het roept vragen op.

Ieder mens, ieder kind, wordt geconfronteerd met levensvragen. Wat is werkelijk van waarde in je leven? Hoe kunnen we op menswaardige wijze samenleven? Hoe ga je om met lijden? Welke doelen zijn de moeite waard om in je leven na te streven? Zulke vragen raken je eigen bestaan en vragen om een persoonlijk antwoord. Het nadenken over die vragen nodigt uit tot een persoonlijk ontwikkelingsproces waarin je de bestaande religieuze en levensbeschouwelijke antwoorden beproeft: Wat zegt dit mij? Overtuigt het mij? En als het mij overtuigt, wat doe ik er dan mee en wat betekent dit voor mijn leven?

Het is belangrijk om over levensvragen te kunnen praten, ook op school. Mensen hebben vrijheid en stimulansen nodig om zich levensbeschouwelijk te kunnen ontwikkelen. Geloof en levensbeschouwing kunnen niet opgelegd worden. Wel kunnen scholen bijdragen aan de levensbeschouwelijke ontwikkeling van hun leerlingen.

Katholieke scholen kunnen dat doen door vormende ervaringen aan te bieden en vanuit een katholiek perspectief antwoorden aan te reiken en hierover met de leerlingen in gesprek te gaan. Zulke ervaringen en gesprekken zullen zich aandienen bij verschillende docenten en verschillende vakken, vanuit verschillende invalshoeken.

Gespreksvragen

- ▶ Hoe stimuleer je de persoonlijke en levensbeschouwelijke ontwikkeling bij je leerlingen?
- ▶ Welke existentiële vragen leven er bij je leerlingen en hoe ga je daarmee om op school?

Levensbeschouwelijke vorming

In het curriculum van katholieke scholen is er een vak, dat bij uitstek kansen biedt om diepere levensvragen op het spoor te komen, onder woorden te brengen en te onderzoeken: het vak godsdienst-levensbeschouwing. In de dialoog met elkaar en hun docent kunnen leerlingen iets ervaren van het mysterie van het bestaan, van wat ons overstijgt en wat we niet kunnen zien.

Ook omdat veel leerlingen niet of nauwelijks bekend zijn met de katholieke Kerk, is het zinvol hen te informeren over de inhoud van het katholieke geloof en over de betekenis die het heeft in het leven van gelovigen, als bijdrage aan de ontwikkeling van hun visie op geloof en levensbeschouwing en hen te helpen erover te kunnen praten.

Katholieken geloven dat het leven een prachtig geschenk van God is en een uitnodiging en opdracht om God en medemensen en de schepping lief te hebben – en God kunnen we leren kennen door de verhalen uit de bijbel en in het bijzonder door een persoonlijke relatie met Jezus Christus en de Kerk. Volgens het katholiek geloof is ieder mens oneindig kostbaar en verdient elke mens respect, omdat die mens door God gewild is en iets van God weerspiegelt. Een mens kan niet zonder anderen; juist als mensen voor elkaar open staan, wordt iets zichtbaar van hoe God de mens bedoeld heeft. De mens is niet perfect, maar bij God is het altijd mogelijk vergeving te krijgen en opnieuw te beginnen. Zo'n visie op

de mens kan een stimulans zijn om te werken aan goede relaties tussen alle mensen.

De context van het katholieke geloof, waarin Jezus Christus centraal staat, nodigt leerlingen uit om een nieuwe kijk te krijgen op wat het betekent om een mens te zijn – en om een 'naaste' te zijn voor een ander. Het kan ze helpen, helder te krijgen wat rechtvaardigheid is en wat het betekent verantwoordelijkheid te nemen. Hun gerichtheid op het zoeken naar waarheid en het vermogen onderscheid te maken tussen goed en kwaad kan worden vergroot. Het Koninkrijk van God, waarover Jezus steeds sprak en waarvan nu al sporen te zien zijn, kan leerlingen inspireren en hoop geven: het perspectief van een wereld waarin ieder mens waardig leven kan.

Gespreksvragen

- ▶ Welke plaats neemt het vak godsdienst-levensbeschouwing in op je school?
- ▶ Wat is volgens jou het belang van het vak voor de ontwikkeling van de leerlingen?
- ▶ Hoe laat je leerlingen die niet katholiek zijn, kennis maken met katholiek geloof, op zo'n manier dat het hun ontwikkeling stimuleert?
- ▶ Welke elementen uit het katholieke geloof en de katholieke spiritualiteit inspireren jou?

Mogen geloven

In de gesecculariseerde samenleving is er weinig ruimte voor uitingen van geloof. Het lijkt een privéaangelegenheid te zijn geworden, een zaak die zich 'achter de voordeur' en in de daartoe bestemde gebouwen afspeelt. Geloof kan dan iets worden dat je voor je houdt, ook al omdat het je dierbaar is. Praten over je geloof kan je kwetsbaar maken: je laat iets wezenlijks van jezelf zien. Wanneer een school hiertoe de

veiligheid kan bieden, ontstaan er gesprekken waarin leerlingen elkaar op een andere en diepere laag leren kennen en waarderen. Ze zullen ook naar hun docenten kijken, die als volwassenen de functie van rolmodel vervullen (of juist niet). Ze willen weten, hoe je in het leven staat.

Gespreksvragen

- ▶ Is er op je school voldoende veiligheid om over geloof te spreken?
- ▶ Vindt het spreken over geloof alleen plaats tijdens de lessen godsdienst-levensbeschouwing* of zijn er andere lessen of activiteiten waarbij het aan de orde komt?
- ▶ Leerlingen vragen: “Wat geloof je zelf?” Hoe reageer je?

* In het primair onderwijs wordt dit vak ‘godsdienst-levensbeschouwing’ genoemd, in het middelbaar onderwijs ‘levensbeschouwing’.

Bijdragen aan een vreedzamere wereld

Vanuit een katholieke visie kan de katholieke school bijdragen aan het goede samenleven in een kleurrijke samenleving. Tegelijkertijd respecteert een katholieke school andere godsdiensten, culturen en levensbeschouwingen. Verschillen tussen culturen en godsdiensten worden besproken zonder direct naar consensus te zoeken en ▶

Kennis van andere culturen, verworven met een gezonde kritische blik en binnen een stevig ethisch kader, leidt tot een dieper besef van de waarden en beperkingen van de eigen cultuur en laat tegelijkertijd zien dat er een gemeenschappelijk menselijk erfgoed is. Juist dankzij deze horizonverbreding is er voor het onderwijs een bijzondere taak weggelegd in de opbouw van een eendrachtiger en vreedzamere wereld.”

- Paus Johannes Paulus II, Boodschap voor Wereldvrede zondag 2001

▶ aan de leerlingen wordt geleerd om juist door het gesprek met andere levensovertuigingen te groeien in de eigen identiteit en in respect voor de ander. Juist door het gesprek met de ander aan te gaan, word je verrijkt en ga je op zoek naar wie je zelf bent.

Gespreksvragen

- ▶ Welke katholieke waarden zijn behulpzaam voor jou in het gesprek tussen culturen en religies?
- ▶ Hoe help je je leerlingen om het levensbeschouwelijk perspectief van anderen te begrijpen?

Colofon

Deze brief is geschreven door het Officium Educationis en uitgegeven door de Nederlandse Katholieke Schoolraad. Voor vragen kunt u zich wenden tot:

Secretariaat Rooms-Katholieke Kerk
Officium Educationis
Postbus 262
3740 AG Baarn